

L'Arxiu Lluís Maria de Puig

Anna M. Garcia Rovira, historiadora i catedràtica d'Història de la Universitat de Girona.
Girona, 22 de novembre de 2017

Vocal de la Junta del Consell Català del Moviment Europeu, directora del centre Europe-Direct de la UdG, senyores i senyors,

Quan la Rosa Maria Picamal i en Joan Boadas em van proposar fer una ullada com a historiadora a l'arxiu d'en Lluís M. de Puig pensant en aquest acte, em va fer molta il·lusió —més de la que es poden imaginar—, però, tot i que em van ensenyar un catàleg sintètic de l'arxiu, no em vaig fer càrrec ni per un moment de la seva grandària. M'ho havia d'haver imaginat perquè en Lluís M. era un treballador nat, una barreja d'intel·lectual i home d'acció política que, després d'una trajectòria pública tan intensa havia d'acumular per força una gran quantitat de papers. En una carta de quan vivia a París, el 1975, un tal Miquel —juraria que era en Miquel Berga— li deia "Estàs força enfeinat? No ho dubto; tu tens aquesta virtut: no saps ralentir". Però sempre vaig pensar que era un mal venedor, vull dir que es preocupava més de fer que de fer publicitat del que estava fent, per la qual cosa encara hi ha molta gent que no li ha atorgat el mèrit extraordinari que li correspon.

És, doncs, per les dimensions de l'arxiu i perquè com a historiadora sé que la meva feina comporta sempre selecció, que, més enllà d'algunes incursions de caràcter general, només em detindré en algunes qüestions rellevants, i sobretot en tres, diferents entre elles i, alhora, íntimament relacionades. En primer lloc, a l'aparició a Girona, als anys setanta, d'un grup de joves que van decidir actuar com a verdadera *intelligentsia*; en segon lloc, als inicis de la Transició, les primeres eleccions democràtiques i l'estat de les autonomies; i, finalment, l'acció d'en Lluís Maria de Puig al Consell d'Europa en relació amb les minories nacionals i les llengües minoritàries, i en particular la seva dedicació al reconeixement de la llengua i la cultura dels arumens. He triat aquestes moments perquè el dia que algú en vulgui escriure la història, l'arxiu Lluís Maria de Puig resultarà imprescindible i, per tant, de consulta obligada.

No sé per quina raó hi ha persones que tenen la mania de guardar-ho tot, mentre que d'altres són més aviat de llençar. No tinc clar que una vocació primerenca d'historiador hi tingui gaire a veure perquè, si fos qüestió de vocació o si aquestes persones tinguessin el desig de ser recordades per la posteritat, posarien data a tot el que escriuen, cosa que agrairíem els que revisem els seus papers. Però en Lluís M., que guardava molt, no tenia aquesta precaució. Guardava, pel que apareix en els seus papers, des de la segona meitat dels anys seixanta, més o menys des que va anar a fer el servei militar, quan la Irene li escrivia al pescamines *Navia*, el 1967 i el 68, dient-li: "Germanet! Què tal, bufó?", o "I bé, jove de marina, què serà això verat o sardina".

L'arxiu conté molts documents oficials, en ocasions confidencials, de diferents organismes: del PSC, de Catalunya o de les comarques gironines, del PSOE, de les Edicions Catalanes de París, del Congrés dels Diputats, la UEO (Unió Europea Occidental), la Comissió Europea, d'ambaixades, d'organitzacions culturals, la llista és massa llarga. Segurament la majoria d'aquests documents es poden trobar en els arxius de les respectives institucions, però tenir-los a Girona no és qualsevol cosa, ja que facilita el treball dels investigadors, fins i tot quan cada vegada més organismes pengen a les xarxes digitals bona part de la seva documentació. Però, en qualsevol cas, hi ha una cosa que només es pot trobar en aquest arxiu: els manuscrits i les cartes. Aquí i allà, en quartilles, en fulls d'hotels, en qualsevol mena de paper s'hi troben guions, escrits a mà per en Lluís M., d'intervencions en seminaris, de conferències, de mítings. A vegades entre els papers també s'hi troba en algun altre lloc la conferència o el míting ben redactat i mecanografiat, com per exemple la seva intervenció a la Universitat Ovidiu de Constantza amb motiu de la concessió del doctorat honoris causa.

La major part d'aquestes cartes, òbviament, són les que rebia en Lluís M., la qual cosa vol dir que s'haurien de completar —i en molts casos segur que es pot fer— amb les que enviava ell, dipositades en altres arxius particulars. En elles en Lluís M. rep el noms més diversos que es puguin imaginar: Monsieur Maria Lluís Pulg, Sr. D. Lluch María, Ilma. Sra. Dña. Lluch Maria Puig Olives; Ilmo. Sr. D. Lluch Maria Ruig i Olive, Madame Lluís Maria de Puig, Madame Maria Puig, Monsieur Luigi Olive Bluis Maria o Luis Mª de Puch; comprensible, ja que rebia cartes de les procedències més diverses. Moltes són estrictament privades, d'aquelles que haurà de veure, si se li permet, la persona que en vulgui fer la biografia. Són cartes dels seus pares i dels seus germans, d'amics: els germans Lluch, Enric i Ernest, moltes del primer, d'en Jaume Sobrequés, l'Albert Balcells, en Pau Puig Scotoni, en Pere Anguera, en Jordi Porta, en Joan Cals, l'Antoni Puigverd, l'Emili Giralt, l'Alfons Cucó, en Fèlix Cucurull, l'Heribert Barrera, en Miguel Ángel Fernández Ordóñez, en Mercader Riba o d'en Francesc Espriu i tants d'altres. A la correspondència privada sempre, i també en

aquest cas, es fan bromes, es diuen coses, que mai apareixeran en els papers públics i que són prou o molt importants per escriure la història.

Una menció especial mereixen, tanmateix, les notes adreçades a Josep Tarradellas i les del president a ell. Sobre aquesta estreta relació, que va tenir un tercer protagonista, el seu germà Jaume, secretari del president, l'arxiu conté unes quantes cartes no signades, diria que la majoria d'en Jaume, d'un gran valor històric, guardades per en Lluís M. juntament amb els papers de l'etapa en què tots dos van treballar a les Edicions Catalanes de París. Els documents que es troben en aquestes caixes han de servir algun dia per completar la història del catalanisme polític i dels anys previs al retorn de la Generalitat; una història que no va ser de cap manera un camí de roses dins del propi bàndol català, amb desavinences i enfrontaments entre algunes de les grans personalitats polítiques del moment.

La major part de la correspondència està lligada, però, a la funció política del titular de l'arxiu. Així, les cartes de Danielle Miterrand (24/1/1995), a propòsit de la situació dels kurds, de ministres, ambaixadors, professors d'universitat, periodistes; d'associacions que li envien memoràndums sobre la situació d'una determinada llengua minoritària, articles o fragments de diaris en diverses llengües. N'hi ha també de recomanació per qüestió de feina, per millorar la situació a la mili... Algunes són ben singulars, com la del president de la Gran Lògia Simbòlica Espanyola (1/1/1989), que pensa que "podria encaixar perfectament amb la Franc-masoneria, la qual cosa (...) representaria un bé general per a vostè i per a nosaltres". O d'altres de guàrdies civils que havien participat en el cop del 23 de febrer, entre les quals una de 30 anys després, realment colpidora, d'un guàrdia que li demana repetidament "perdón por aquel 23 F de 1981" i li retorna unes notes, que no són a l'arxiu, que aquell dia li va arrencar "por seguridad, desde mi parecer, yo no entendía el escrito". Cal suposar que eren en català. Però també les de militars republicans que li agraeixen les gestions per tal que els siguin reconeguts els mèrits passats. I fins i tot no hi falta una carta astral que el mateix Lluís M. encarrega al Mago Félix (Fèlix Llaugé Dausà).

És justament gràcies a algunes cartes —moltes de les quals, igual que les del seu germà, destil·len un sentit de l'humor fantàstic— que es pot observar la creació a Girona d'un grup de joves, pràcticament tots homes, que es volen obrir camí a la vida i, alhora, són conscients que, com diria José Luis Sampedro, els ha arribat el moment de fer amb el seu treball una "intromisión en la realidad". És a dir, que volen actuar com una mena d'*intelligentsia*, exercir un lideratge intel·lectual i docent a Girona, i per què no polític, a l'Ajuntament, en Quim Nadal, i a Madrid, en Lluís M.; tot plegat absolutament lligat, és clar, amb els moviments sociopolítics dels darrers anys del franquisme i els inicis de la Transició. És justament una carta d'en Quim Nadal la que demostra l'existència d'aquesta voluntat de jugar un paper important en un moment clau per al canvi històric: "Estic convençut —li deia a en Lluís M., el 8 de juny de 1976— que som un grup de gent entre els 20 i 30 anys, ara, que a la llarga marcarem el panorama intel·lectual de Girona". Un grup que incloïa en Ramon Alberch, en Josep Clara, en Jaume Portella o en Pere Cornellà, entre d'altres; una generació que volia prendre el relleu del "partit clerical", tal com deia un d'ells, el mateix Quim Nadal. La publicació dels *Treballs d'Història*, el 1976, la lluita pel control, o si més no per poder garantir la presència de la generació jove a la *Revista de Girona*, que commemorava el seu centenari, la reivindicació històrica de la figura de Carles Rahola, sobre el qual va publicar en més d'una ocasió en Lluís M., són el resultat d'aquesta voluntat de jugar un paper històric trencador, primer historiogràficament i després políticament. I és per això també que es plantejaven tenir una presència important al Col·legi Universitari. En Lluís M. hi va entrar com a professor el 1976. Tres anys més tard, el 1979, era elegit diputat pel PSC a les Corts, i en Quim Nadal, alcalde de la ciutat. Aquesta història, la dels inicis de la democràcia a Girona, tard o d'hora s'haurà d'escriure i, aleshores, l'arxiu de Puig resultarà imprescindible.

En Lluís M., que s'havia preparat a consciència per emprendre una carrera professional d'historiador i que des de París preparava la seva tesi doctoral, com es pot veure en algunes cartes, sobretot les que va encreuar amb el mestre Josep Fontana, no va deixar de ser mai historiador ni un investigador de l'època napoleònica. I no ho dic només perquè en tots els temes polítics en els quals va intervenir hi va aplicar una mirada d'historiador, sinó perquè una ullada a la seva extensa bibliografia en dona fe. Als darrers anys de la seva vida va retornar amb passió a la tesi doctoral, que ja no va poder acabar, però la quantitat gran, molt gran, de materials recollits per fer-la es troba íntegra a l'arxiu.

El 1983 va abandonar definitivament la docència al Col·legi Universitari perquè la dedicació política, a Madrid i a Girona, on va dirigir el PSC, reclamava exclusivitat. El seu arxiu hauria de ser important per a la història del PSC i és imprescindible per a la del PSC de les comarques gironines, tot i l'existència d'un arxiu del partit que ell mateix es va encarregar que s'organitzés mitjançant una proposta d'*Arxiu històric del PSC a les comarques gironines*. Realment sembla que tenia temps per a tot.

Però el que m'ha interessat de forma especial són els documents manuscrits o mecanografiats dels inicis de la Transició. Sobretot les notes escrites a mà per a alguns mítings de les primeres eleccions després de la mort de Franco. "Irem a les eleccions —escriu— però no són plenament democràtiques", perquè no voten els menors de 21 anys,

perquè no tots els partits estan legalitzats, l'amnistia política és incompleta, segueixen les institucions anteriors: el Consell del Regne, les Corts, els ajuntaments, els governadors civils. Però, diu, "no callarem, defensarem la llibertat, la democràcia, denunciarem tot allò que tinguin d'antidemocràtiques". Cal presentar-s'hi, malgrat tot, perquè hi ha el perill que guanyi "el franquisme". En l'apartat següent afirma: "Per Catalunya les eleccions poden ésser decisives", i a continuació: "Si som forts podem imposar l'Estatut. Si som molt forts, podrem prendre mesures l'endemà mateix, que ens assegurin el respecte a la nostra realitat nacional. En qualsevol dels casos, els partits catalans han de sortir enfortits de les eleccions, si no volem quedar-nos amb el Consell General de Suárez. Nosaltres diguem no al Règim especial (solució administrativa i no política), volem l'Estatut i les nostres institucions, el retorn del president i discutir el nostre Estatut des d'una posició de força". I remata: "Les eleccions poden ser un plebiscit per a Catalunya. Una victòria del catalanisme". El PSOE, diu, ha acceptat la defensa de l'Estatut i de la Generalitat, "nosaltres li hem exigint per democràcia, per ruptura, per legalitat històrica republicana". Per a ell, ho repeteix en altres textos, com ara aquell que titulava *La "cuestión nacional" en el Estado español*, Catalunya és una nació i Espanya és un estat plurinacional.

Però, no ens enganyem, aquests documents no són de fàcil interpretació. No parlen de 2017 sinó de 1977. La temptació de fer-ne una lectura presentista acostuma a ésser molt gran. Caure en la temptació, fer-ho, en desvirtua el sentit. Alguns dels documents de l'arxiu sobre el final del franquisme, l'inici de la democràcia o la qüestió nacional, poden significar un parany gairebé insalvable per a un lector poc avesat a posar distància i a situar-se en un moment històric diferent del seu.

Algunes de les proclames que feia en el mateix document de preparació del míting per a la campanya electoral ens ho posen més fàcil. Estan formulades en forma de punts: "El poder polític pels treballadors; el control de la producció per part dels treballadors [...]. Cal eliminar les bases del poder antidemocràtic [...]. Pensem que la dreta està molt lligada a la banca". Aquí no costa tant establir la distància. Estem en plena guerra freda, la socialdemocràcia encara és una força important a Occident, confessa que són socialistes marxistes i per això utilitza un llenguatge de classe, propi d'aquell moment històric. Això, justament, és el que fa veure la distància de 40 anys i la magnitud dels canvis tan profunds que s'han produït en aquest lapse de temps que, ben mirat, no és tan gran.

Des del meu punt de vista un arxiu privat és realment valuós quan la mena de documentació que conté exigeix, per poder ser entesa i interpretada adequadament, un bon coneixement del context històric general del moment al qual es refereix. I, al mateix temps, allò que dona encara més valor a un arxiu és que algunes de les informacions que conté amplii i enriqueixin el context general d'una època determinada. Totes dues coses, la necessitat de context, de marc de referència històrica, on situar les informacions, i l'aportació a aquest context de noves informacions, les trobem en l'arxiu d'en Lluís Maria de Puig, en particular en els fons dels anys als quals m'acabo de referir i en els del seu pas pel Parlament Europeu.

La seva dedicació durant molt de temps a la qüestió de les llengües minoritàries té a veure, sens dubte, amb el fet de ser català, però la pertinença no ho explica tot, cal afegir-hi un interès personal que en Lluís M. tenia amb escriure des de molt jove. És per això que a l'arxiu s'hi troba informació sobre el projecte de creació d'un centre internacional Escarré sobre les minories ètniques i nacionals, el 1975, que havia de tenir la seva seu a Milà i que va acabar essent l'actual CIEMEN de Barcelona. També, un fons Cirici Pellicer, que va ser el seu antecessor en la qüestió de les cultures i les llengües minoritàries a la Comissió de Cultura i Educació del Consell d'Europa. A tot això s'hi afegeix una quantitat immensa de documentació, fruit d'un treball ingent, portat a terme tant a Estrasburg com a Catalunya o a Madrid en els anys que es va dedicar a la política.

És sabut que en Lluís M. de Puig va ser la primera persona que va fer un discurs en català el 15 de maig de 1984 davant el ple de l'Assemblea del Consell d'Europa i que durant els sis anys de preparació de la *Carta del les llengües*, signada finalment el 5 de novembre de 1992, en va ser el ponent. Com poden imaginar, durant aquests anys, i des de molt abans, va aplegar una quantitat de paperam immens. Es tracta de molts fulls manuscrits, que després es troben impresos i convertits en oficials pel Consell d'Europa, llistats de les ambaixades de diferents països, no només europeus sinó d'arreu del món, als quals calia adreçar les cartes amb els qüestionaris per conèixer la situació de les minories al si dels diferents països, de les respostes ordenades per països, d'informes que les acompanyen; d'informes elaborats pel mateix Lluís M. sobre l'estat de la cerca d'informació, sobre la política dels diferents governs en relació amb les seves minories, consultes amb experts, documents de treball de les diferents comissions de l'Assemblea, de l'organització de l'ONU per a l'educació, la ciència i la cultura, d'estudiosos de l'etnodesenvolupament i l'etnocidi a Europa, cartes d'associacions, de particulars o de periodistes, a vegades contradient les informacions oficials. En definitiva, com he dit, una immensa quantitat d'informació, que des d'un punt de vista arxivístic necessita una revisió en profunditat, i que en part es pot trobar en els arxius del Consell d'Europa.

El que segur que no s'hi pot trobar són els documents escrits a mà o mecanografiats, com el que porta per títol *La batalla lingüística*, on es fa un repàs històric del tema i que no estic segura que sigui d'en Lluís M. Altres, però, ho són indubtablement, com la conferència "El Consell d'Europa i la carta de les llengües", una reflexió, sense data, escrita segurament el 1992, en què diu: "A punt de cloure's el procés de la seva aprovació definitiva (la de la carta) em temo que hem de parlar de la crònica d'una decepció", "Hem d'admetre la victòria del jacobinisme més tronat"; i on, en sis pàgines magistrals, explica tota la història de l'elaboració de la carta i els perquè de les retallades que havien frustrat les esperances inicials. A mà, al final diu que considera millor una "carta light" que res, i afegeix que "l'esforç d'aquests anys no haurà estat inútil" perquè "a part les lliçons que en podem extreure, hi ha un text, aprovat per una assemblea amb parlamentaris de 21 països, que és un punt de referència per al futur i tal vegada, el punt de partida, ja des d'ara". No cal que insisteixi en el valor d'aquesta mena de documents, que poden facilitar extraordinàriament la feina dels investigadors —historiadors, lingüistes, historiadors de la llengua, geògrafs o d'altres— en el futur, i que, a vegades, no són res més que guions, difícils de llegir i d'interpretar, per a xerrades puntuals, jornades o seminaris als quals va assistir en Lluís M. en diferents llocs d'Europa. És també aquesta documentació, sobretot la que té a veure amb la creació d'una comissió d'experts a Estrasburg i el finançament de la minuta del representant català —Modest Prats—, que mostra les dificultats d'emprendre una política unitària, no partidista, des de Catalunya.

En el marc de la seva preocupació pel reconeixement i la protecció de les cultures minoritàries, en Lluís M. va dedicar una atenció molt especial als arumens. *Arumè -ns* és una paraula que no es troba al diccionari català, ni al castellà ni al francès. Deu ser en bona part per això que es parla dels arumens, els aromân, araman, arman, roman, aromoun, vlaque, valaques, koutzovalaque o tsinsare per referir-se a un poble que tenia uns 500.000 parlants a principis del segle XX i només uns 250.000 cent anys més tard, dispersos entre els actuals estats de Romania, Grècia, Bulgària, Macedònia i Albània, i petites comunitats emigrades als EUA, Austràlia, Alemanya i altres llocs. És un poble de filiació lingüística romana, que en Lluís M. anomenava "els últims llatins". De fet tenia previst fer un llibre sobre aquests últims llatins, que portava com a subtítol "Història d'un combat per la llengua i la cultura dels arumens", i havia aplegat una quantitat enorme de documentació. Fins i tot havia mecanografiat un índex per a aquest treball. Al seu arxiu s'hi troba tota aquesta documentació, així com les adreces, cartes i articles dels molts contactes que havia establert al llarg dels anys, en particular amb l'intel·lectual arumè més conegut a finals del segle XX, el professor de Freiburg Vasili Barba. Potser algun dia des de Catalunya algú es decidirà a escriure sobre els arumens i aleshores tindrà la sort que bona part de la informació sobre el seu passat i sobre les polítiques europees en relació amb ells es troba compilada a l'arxiu Lluís M. de Puig. Hi trobarà també la importantíssima Recomanació 1333 del Consell d'Europa relativa a la llengua i la cultura arumenes, resultat de les gestions prèvies de la Comissió de Cultura i Educació davant la qual en Lluís M. havia estat el ponent del *Projet de rapport sur les Aroumains*.

El 1998 les universitats on s'ensenya llengua i cultura arumenes van voler honorar el seu gran valedor davant les més altes instàncies representatives europees, i per això el van nomenar doctor *honoris causa* a la Universitat Ovidiu de Constantza, a Romania. En les notes manuscrites de preparació de la seva lliçó magistral per a l'acte d'investidura com a nou doctor, en Lluís Maria de Puig apuntava: "Construïm Europa amb els seus pobles, no contra els seus pobles". En la versió final, deia: "Es preciso que construyamos Europa con sus pueblos. Las únicas alternativas no pueden ser o la desaparición o los conflictos lingüísticos y étnicos. Hay un espacio para construir Europa en paz [...]. Si hay voluntad política, habrá una Europa de los pueblos".

No vull acabar aquest petit tast sobre l'arxiu d'en Lluís M. de Puig sense felicitar en Joan Boadas, com a cap de l'arxiu de la ciutat, a l'Anna Gironella i a la resta d'arxiviers que han treballat en la classificació d'aquest gran fons. Sempre que tracto amb ells m'admira el seu treball. En aquest cas, estic astorada i meravellada per la feina que han fet en tan poc temps. És clar que caldrà posar ordre i requalificar molta de la documentació, ara bé, el treball ja fet, seguint en bona mesura un criteri de respecte amb la classificació del propietari del fons, és realment admirable. Sé perfectament que és la seva feina, però també sé que les feines es poden fer de moltes maneres, i algunes mereixen agraïment i una felicitació.